ABC-LINN

ROMANI

ABC-LIVN

JEKK PUKKANO DRABBELINA PRE SVEDIKKO

ROMANI

© FRANTZWAGNER SÄLLSKAPET 2016

ISBN 978-91-639-0938-2

FÖRORD

I September 2014 deltog Frantzwagner Sällskapet vid den 11:te internationella konferensen i romani i Oslo. Konferensens deltagare bestod ett flertal av världens främsta lingvister inom romani chib, som är ett samlingsnamn för alla olika varieteter, dialekter och former av romani-språk. En av de föredragande lingvisterna höll ett anförande rörande vikten av digitala medier och dess förmodligen avgörande roll för romanis framtid. Då vi lyssnade till detta väcktes en tanke som vidareutvecklades till en projektskiss.

Vi skulle skapa en iBook med texter på svensk romani. Något som alla kan ta del av direkt i sin smartphone, läsplatta eller dator. I februari 2015 hade vi satt samman en fullständig projektplan och hade då också involverat ett stort antal personer som på något sätt skulle delta i projektet. Vår språkligt sakkunniga och dåvarande sekreterare, som är vår nuvarande ordförande, Jon Pettersson utsågs till projektledare.

Efter en bidragsansökan till språkrådet fick vi klartecken och projektet startade i april 2015. Efter en mycket förberedelser och organisering påbörjade vi projektet under sommaren 2015. Verksamheten var omfattande och fortsatte till februari 2016. Inom projektet har skapat en språklig referensgrupp med resande från olika landsdelar och olika släkter. Personernas har fungerat som kvalitetsgranskare av allt material som publiceras i denna iBook. Vi har också hållit ett stort antal så kallade lärandeträffar och språkbad, föreläsningar samt möten, då även med våra vänföreningar i Jönköping och Malmö. Vi har hållit träffar i syfte att öka på datorkunskaper för deltagarna.

Projektets slutfas löpte under februari och mars. Slutresultatet lanserades på vår hemsida den 8:e april 2016. ABC-LINN är gratis att ladda ner.

Hans Gyllenbäck

Sekreterare, Frantzwagner Sällskapet

ASSTAN

Asstana jar vri fonn rukkana ta riggrar patrijana. Tella venna aschar asstana nangne ta tella nava avar erst knoppar vri passke kammeske tattrepa. Knoppar avar vri to blommelen tella nijale, pre butt olika rukk avvar tchi pre sassaren. Tchommen rukk lear frukt avar tchi sassaren. Rukk kai lear frukt kammar imansall nav pre -linn. Kai slummelinn, pabbalinn, brollalinn ta vidder nokk. Jekk motte ninna penna slummikkerukk, pabbikkerukk ta brollikkerukk palla lennde. Vavera rukk lear erst blommelen ta pallan dola mulat ta perat nikklis, avar murilar vri. Olunarukk aschar jekk savo rukk. To tamlan, kanna vettran avar schyllano, parrar patrijana pre rukkana farrna. Patrijana mular ta perar tele fonn rukkana. Tella venna aschar rukkana pali nangne bitan patrija ta biddrar forr jekk nevo berscht ti ava ninna tattopa forr rukkana ti pali lea patrija ta blommelen.

Grenar växer ut ur trädet och bär dess blad. Under vintern är grenarna nakna och under våren kommer först knoppar ut på grund av solens uppvärmning. Knopparna kommer ut och blir till blommor under sommaren, på många olika träd men inte på alla. Några träd får frukt men inte alla. Träd som får frukt har ibland namn som slutar på -linn. Träd som får frukter är plommonträd, äppelträd, päronträd och så vidare. Man kan också säga som så här om dem. Andra träd får först blommor som efter det att blommorna dör, växer bär ut. Fläder är ett sådant träd. Till hösten, när vädret blir kallt, ändrar bladen på träden färg. Bladen dör och faller av träden. Under vintern är träden åter nakna utan löv och väntar på att ett nya år ska komma med värme så att träden åter kan få blad och blommor.

A

Anglo

Anglikketemm

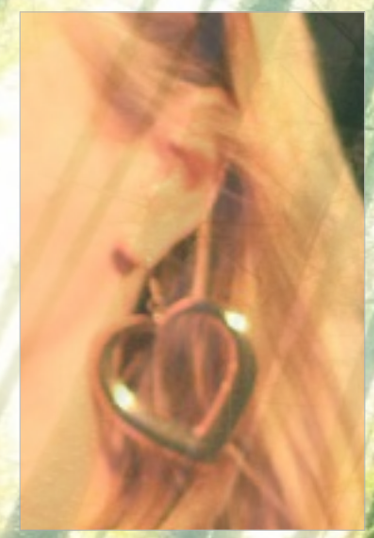

Angli

A

Aving

BIRRLING

Birrlinga kammar starr pakka, dy glan ta dy pallan. Dola pallune pakka aschar kuttier fonn dola glanune. Tchommen birrlinga kammar butt tikkne pakka ta palla soske naschtar dola tchi ti orrla. Birrlinga orrlar trujjall ta pir gullo nektar fonn blommelen ninna siro langsto tchibb. Kanna dola kenndat dosta nektar orrlar di kere to lenngro birrlinga-stedo. Lenngro nektar delar jånn vri to vavera birrlinga ta dova kai tchi avar kadd-pre garas dre jekk kutti kev. Dova kev avar pandrad ninna momm ta nektarn da'dri avar schukklo ta avar to aving. Dre dola kev avar ninna tikkne kermoa to neve birrlinga. Kralia forr birrlingana passchar aroa andre dola kev. Palla dova avar svakko kev pandrad ninna momm fonn buttepangre birrlinga. Kanna birrlinga bijandar jekk nevi juvvliano birrling orrlar jånn vri an baro kettanepa ti latcha jekk nevo stedo forr doja nevi kralia.

Bi har fyra vingar, två framme och två bak. De bakre vingarna är mindre än de främre. Några bi har mycket små vingar och därför kan de inte flyga. Bi flyger runt och suger söt nektar från blommor med sin långa tunga. När de samlat nektar så flyger de hem till sin bikupa. Deras nektarn delar de ut till andra bi och det som inte blir uppätet gömmer de i ett litet håll. Hålet stängs med vax och nektarn däri blir där sur och blir till honung. I de hålen blir också små larver till nya bin. Bidrottningen lägger ägg i hålen. Efter det blir varje hål stängt med vax av arbetsbi. När bina föder ett nytt kvinnligt bi flyger de ut i ett stort sällskap för att hitta ett nytt ställe för den nya drottningen.

Brischepasko pord

Bassno

Budar

Bero

B

CHINDRING

Pre puro tchiro aschade närpå blott chindringa ta gurisa brukta kai loviar, tchi lillengre lovia. Marre romani-lava forr svakko chindring aschar fonn vavera temma eller fonn savo dova dikkas vri. Dola Svedikke lava forr lovia penntes tchi. Laven pre vavera chindringa aschar ofta emleges kai pre dova romani kai rakklas andri Gasskanotemma, Anglikketemma, Dannikketemma ta Lallarotemma. Forr jekk bemlare pennas dre Gasskanotemma - jekk bema, ta forr jekk schobaning aschar pennto dre Anglikketemma - jekk schobari. Kanna dova nevo lova "Mark" avade vri andre Lallarotemma avade marre pure ti penna - jekk barr. Dova lav guris aschar fonn jekk butter sella bescht purano lova kai ascha brukt dre Böhmen kai karras "Groschen". Trujjall 1860 leas riksdalern nikklis dre Svedikketemma ti parras to "kronan", -lokken. Butt chindringa aschar sen dalla nikklis avvar laven aschar vidder nokk brukt.

På gamla tiden var nästan enbart mynt och ören använda som pengar, inte sedlar. Våra romani-ord för varje mynt är från andra länder eller från hurdant de ser ut. De svenska orden för pengar sades inte. Orden för olika mynt är ofta samma som på den romani som talas i Tyskland, England, Norge och Danmark och i Finland. För en bemlare sägs i Tyskland - jekk bema, och för en schobaning är det i England sagt - jekk schobari. När den nya valören "Mark" kom ut i Finland kom våra gamla att säga - jekk barr. Ordet för guris kommer från ett flera hundra år gammalt ord som var använt i Böhmen som hette "Groschen". Omkring 1860 togs riksdalern bort i Sverige för att bytas till kronan, -lokken. Många mynt och började använda kronan. Många mynt är sen då försvunna men orden är fortfarande än använda.

Ch

Charo

Chero

Chussaskiro

Ch

DUNDRINA

Forr saro tchiro trasschas manuscha dundrina. Manuscha janar te jekk motte tchi ti ascha vri, pre glana ta nitan, kanna dundrina dabbar. Kanna schyllano ta tatto vettra jalar kettanes avar bollepaskrena perrdoa ström. Kanna bollepaskrena riggrar pre butt ström motte dova mukkas vri. Dalla mukkas jekk langsto bollepasko jagg fonn bollepan opre to puan teli. Jekk savi bollepasko jagg kammar butt sorralo ström. Dova delar jekk sorralo golepa kanna dova dabbar an puan. Te du ginnar svakko sekund masskar kanna du dikkar duddepan fonn jekk bollepasko jagg ta schunnepan fonn dabben an puan, naschtas ti ginna sarr durit aschar masskar dutte soles ta dundrina. Kanna bollepasko jagg dabbar an puan avar butt kovvar mulade. Kerar jaggrar teli ta rukkan paggras pasch. Blott masskar 10-20 % fonn manuscha kai lear dabben fonn bollepasko jagg mular. Dova aschar soske ström fonn dundrina jar teli to puan langs jilijana dri truppon. Fedder ti ascha andre jekk ker eller vording kanna dundrina dabbar. Jekk motte tchi nanda eller rakkra pre taven. Ninna undvika sastrene kovvar kai ström motte pallan-ja.

Förr all tid räds människor åskan. Människor vet att man inte bör vara ute, på öppna platser och fält, när åskan går. När kall och varm luft går ihop blir molnen fyllda med ström. När molnen bär för mycket ström måste den släppas ut. Då släpps en lång blixt uppifrån himlen och ner i marken. En sådan blixt har mycket stark ström. Den ger ett starkt ljud när den slår i marken. Om du räknar varje sekund mellan när du ser skenet från en blixt och när du hör dånet från nedslaget i marken, kan avståndet till blixten räknas mellan dig själv och blixtnedslaget. När blixten slår ner i market blir många saker förstörda. Hus brinner ner och träd delas itu. Endast 10-20% människor som träffas av blixten dör. Det är för att strömmen från blixten går ner i marken via ådrorna i kroppen. Det är bättre att vara inomhus i ett hus eller i en bil när åskan går. Man ska inte bada eller prata i telefon. Också ska man undvika saker av metall som ström kan följa.

D

Drabbrehispa

Danjar

Drabbrika

D

Dess

10

ENGSTO

Engsto aschar dova muschano graj. Jekk juvvlijano graj karras grassni ta jekk kuro aschar lenngro tikkno. Glan schingras ofta peloa pre engsto forr ti lea jekk stilano graj forr buttepa. Graj-schingreskiron kera dova glan, pre puro tchiro. Jekk engsto aschar sorraleder fonn, avvar tchi stilano kai, jekk schingrado graj. Manusch har brukt graja forr butter än pansch-assars (5000) berscht. Graja brukas glan forr buttepa ta forr tradrepa. Butt manuscha kammade buttepa ninna kovvar trujjall graja. Smitton kera pettlosa ta kera pettlopa pre graja. Manuscha ledde grajeske pori ta kerde fonn dova bollvinan ta pernissan. Manuscha bikkna, chinna ta parra graja pre chinnepan ta grajengro, eller parrepaskro kai lo ninna karras, ascha jekk buttepa. Graja brukas ninna ti stardra vordinja eller ti kli upre. Forr jekk graj ti stardra vordina motte graja kamma vavera kovvar pre, kai; menjakke-kascht, salvaris, maropina, sinjar ta dorijar ta savvrikkar masskar graj ta vordina. Chussaskiron styrde graja ninna dorija ta tchuknija fonn vordina. Ti kli upre graj motte kammas jekk seen ninna sastriar ta grajeske-sargan da'tellan, salvaris ta maropina ta dorijar. Adives brukas graja erst to kliben kai sport. Graja kammar vavera farrna tchakke; Kalo, parrno, mellano eller schimmlo.

Hingsten är den manliga hästen. En kvinnlig häst kallas märr och fölet är deras lilla. Förr skars ofta hingstens testiklar av för att få en snällare och lugnare häst för arbete. Det är hästskäraren som gjorde det tidigare, på den gamla tiden. En hingst är starkare än, men inte lika lugn som, en skuren häst. Människan har använt hästar för mer än 5000 år. Hästen användes tidigare för arbete och transport. Många människor hade också arbete med saker runt hästen. Smeden gjorde gjorde hästskor och skodde hästar. Människor tog tagel från hästen och gjorde dynor och kuddar. Människor sålde, köpte och bytade hästar på marknaden och hästhandlaren, eller hästbytare som han också kallades, var ett yrke. Hästen användes också till att dra vagn eller att rida på. För att hästen skulle kunna dra en vagn behöver hästen ha på sig saker som; bogträ, grimma, betsel, selar och tömmar och skaklar mellan häst och vagn. Kusken styrde hästen med tömmar och en piska från vagnen. För att rida behövs det en sadel med stigbyglar och ett häst-täcke därunder, grimma, betsel och tömmar. Idag används hästen främst till ridning som sport. Hästen har olika färger såsom; Svart, vit, brun eller spräcklig.

E

Engja

Ekakorukk

E

Emran

FARRNA

Sarr ascha marro puv bitan farrna? Pre puro tchiro aschade farrna ovanliga dre Svedikketemma. Farrna ascha butt kusch ta forr isar aschade butterst tamle farrnan brukta. Farrna aschade dalla kerde fonn blommelen, borrana, rukkana eller vavera kovvar an prakkta. Adives aschar farrna saro-stedes. Pre romani rakkrepa kammar menn blott jekk kutti antal lav palla farrna. An jekk brischpasko pord aschar jeffta vavera farrna. Dola jalar fonn lolo to jillto to sennalo to blavvano ta forr lejst into violett. Dola farrna du dikkar pre TV aschar sassaren fonn lolo, sennalo ta blavvano farrna kai keras kettane. Te du lear kutti farrna fonn svakko avar butt vavera nyanser vri fonn dova. Du motte dikka pre isar adives eller pre vantan kere manuscha, svakko stedo aschar perrdo farrna. Dova aschar vavera farrna ta nyanser fonn jekk farrna kaj du än dikkar. Jekk motte penna te puan aschar jadd fonn tchorralo fonn farrna to barrvalo pre farrna. Palla soske humkas menn sassaren loschane.

Hur vore vår värld utan färger? På gamla tider var färger ovanliga i Sverige. Färger var mycket dyra och för klädesplagg användes mest mörka färger. Färgerna var då gjorda av blommor, buskar, träd eller andra saker i naturen. Idag finns färg överallt. På romanispråket har vi bara ett litet antal ord för färger. I en regnbåge finns det sju olika färger. De går från rött till gult till grönt till blått och till sist till violett. De färger du ser på TV kommer allesammans från röd, grön och blå färg som blandas samman. Om du tar lite färg av varje kommer det ut olika nyanser ur det. Du kan se på kläder idag eller på väggen hemma hos folk, varje plats är fylld med färger. Det finns olika färger och nyanser av en färg vart du än ser. En kan säga att världen har gått från att vara fattig på färg till att vara rik på färger. För det är vi alla glada.

F

JILLTO

KALO

SIVVO

GELLBANO

RUPPANO

JAGGANO-JILLTO

PARNO

BLAVVANO

LOLLO

SENNALO

F

MELLANO

GUDANI

Gudani aschar jekk kovvar kai tchi brukas butt adives. Dova dikkas vri sarr jekk kangerjakko kambana avvar butt tikkneder ta bikkono. Adives blavvas gudanijan pre vinatte-rukk to vinatta, eller bollesko-dives kai dova ninna karras. Avvar pre puro tchiro brukade manuscha gudanija pre dova grajeskro salvaris ta sinjar. Ninna perijepangre kammade gudanija pre lenngre hubban. Gudanija aschar oftast kerd fonn brass. Brass aschar jekk jillto saster kai dikkas vri jekk bitta kai sonneka to farrna. Jekk kovva kai ofta kammar gudanijan andre aschar leksaker forr nukkosa. Kovvle kukklija ta sikklot kai kammar kutti ljud fonn gudanijana andre. Tella lejsto tchiro kammar ninna butt kabbnija manuschnija jekk kutti gudani an jekk ruppano menndri. Dova aschar jekk tradition fonn Sydamerika kai pennar te ljudet fonn gudanija stilar nukkon andre lakkro perr. Rupp andikkas ta patchas ninna ti rakka mot mijakke-geroa.

Bjällra är en sak som inte användes så mycket idag. Den ser ut som en liten kyrkklocka men är mycket mindre och rundaktig. Idag hängs bjällror i julgranen till julafton, eller till dopparedan som det också kallas. Men på den gamla tiden använde människor bjällror på hästens grimma och seldon. Också pajaser hade bjällror i sin luvor. Bjällror är oftast gjorda av mässing. Mässing är en gul metall som ser ut en aning som guld till färgen. En sak som ofta har bjällror i sig är leksaker till bebisar. Mjuka dockor och liknande har lite ljud från bjällrorna inuti. Under sista tiden har också många gravida kvinnor en liten bjällra i ett halsband av silver. Det är en tradition från Sydamerika som säger att ljudet från bjällran lugnar bebisen inne i hennes mage. Silver anses och tros också vara ett skydd mot onda andar.

Gurrni

Gullevar

Gullepa

G

HOVVERT

Hovvert aschar filajj dova ersto kovvar manusch denkrat vri te kera forr hastrepa. Dola erste hovverta aschade kerde fonn barr. Tella butt assars berscht janade manuscha tchi ti kera sastrene kovvar. Dalla brukte manuscha blott barr. Jånn kerde jekk barr sivvro ta pandrade pre jekk barr pre jekk asstan ninna jekk dori, jekk sano ran eller korring fonn rukk. Palle, kanna jånn avade ti haja ti smittra saster aschade sastrene hovverta kerde. Jånn brukte hovverta ti hovvra tele rukk, avvar ninna forr kurepa. Hovverta aschade brukta forr kurepa fonn kanna dova ersto hovvert ava kerd. Butt vavera typer fonn hovverta aschade kerde. Hovverta ti tchivvra, hovverta ti schingra ta hovverta ti hovvra. Kaj to vikingar än tradrade kaj ti tchora ta kuras aschade manuscha butt trasch fonn lennde. Vikingar kammade jekk dy meter langsto hovvert kai pagra jekk manusch into dy pasch fonn jekk hovvrepa. Palla dova kanna kardinja eller puskra ava, brukas hovverta blott forr buttepa. Kai ti pagra kascht. Sassare manuscha kai kammar jekk herrta hovvrar kascht ti jaggra da'dri. Forr passke brukar jånn jekk hovvert ti hovvra lenngro kascht.

Yxan är kanske den första saken som människan tänkt ut att tillverka som hjälpmedel. De första yxorna var gjorda av sten. Under många tusen år kunde människan inte tillverka metallföremål. Då använde människor bara sten. De gjorde en sten vass och band den på en gren med ett band, en tunn kvist eller en trärot. Sen, när de kom till att kunna smida järn blev yxor av metall tillverkade. De använde yxor till att hugga ner träd, men också för strid. Yxor var använda i strid sedan den första yxan blev tillverkad. Många andra typer av yxor var också tillverkade. Yxor att kasta, yxor att skära och yxor att hugga med. Vart än vikingar än reste hän för att röva och kriga var människor mycket rädda för dem. vikingar hade en två meter lång yxa som delade en fiende i två halvor med ett hugg. Efter det att musköter och gevär kom, används yxor endast till arbete. Som att dela ved. Alla människor som har en kamin hugger ved för att elda däri. För det använder de en yxa att hugga sin ved.

H

HANDRESKIRO

HÄRRNIK

HANI

H

HOFFSA

ISAR

Manuscha har forr saro tchiro kammat tchommen typ fonn isar. Isar ti rakka sé fonn schyllepa, brischepa, tattopa, prakkos eller vavera kovvar. Pre puro tchiro aschade isar butt kusch ta paro ti sivvra. Blott barvale manuscha kammade råddrepa ti kamma vavera isar ta farrnane isar. Tella dola lejste sella berschta aschar isar avle kopra. Isar adives aschar tchi emleges kai glan. Adives motte du chinna jekk gad eller hoffsa blott forr passke dova aschar schukker. Dola isar brukas blott jekk kutti tchiro ta palla dova avar dola isar tchivvrade ta neve isar chinnas. Pre puro tchiro kammade manuschnija tchokka ta jekk dikklo pre. Forr manuschnija aschade tchi ti denkra ti kamma hoffsor pre. Adives kammar butt manuschnija hoffsor ta tchi nani dikklo pre. Muscha kammade ofta ising eller hoffsor ta rekkla, jekk gad ta dummoskiro ta filajj ninna jekk men-dikklo. Muscha kammade ninna skorrnia, tchi tirakka. Adives dikkas tchi skorrnia pre muscha. Saro aschar rissrat.

Människor har för all tid haft någon typ av kläder. Kläder för att skydda sig från kyla, regn, värme, sand eller andra saker. På den gamla tiden var kläder mycket dyrt och svårt att sy. Endast rika människor hade råd att ha olika kläder och färgglada kläder. Under de sista hundra åren har kläder blivit billiga. Kläder idag är inte likadana som tidigare. Idag kan du köpa en skjorta eller byxa enbart för att den är snygg. Kläderna bärs bara en kort tid och därefter slängs kläderna och nya kläder köps. På den gamla tiden hade kvinnor kjol och ett huckle på. För kvinnor var det inte att tänka på att bära byxor. Idag har många kvinnor byxor och inget huckle på. Karlar hade ofta kostym eller byxor och kavaj, en skjorta och väst och kanske också en halsduk. Karlar hade också stövlar, inte skor. Idag ser man inga stövlar på karlar. Allt är förändrat.

I

ISASKIRO

ISING

I

JAMMBA

Jammban jiddrar preall sarro puvan. Närpå panschdess assars typer jammban fonn panschdess vavera narrtan aschar pre puvan. Jammbana avar bjande fonn aroa kai aschar passchte andri pani. Jekk jammba lotschar butt aroa. Jekk kutti jammba avar bjando sarr kermo kai växer pre to jammba dri pani. Jammban kar mass. Jå kar vavera kuttia insekter kai båvvringa, krijjan, makkinga ta juvvjer pre patrija. Jånn kammar sassaren vavera farrna pre lenngro mottin. Dova tchakke jånn motte gara sé, eller ti tchi dikkas, fonn vavera grescher. Lenngre vavera farrna aschar fonn prakktepan trujjall lennde pre dova stedo jånn jiddrar. Jammba kammar sorrale pallune piroa ti skutta langsto. Jå kammar ninna mottin masskrall gustrona pre pirona ti plivva sigger dre pani. Jå motte ninna schunna både dri ta vrian pani.

Grodor lever över hela jorden. Nästan 50 000 olika grodor ur 50 olika familjer finns på jorden. Grodorna blir födda från ägg som läggs i vattnet. En groda lägger många ägg. En liten groda föds som ett litet yngel som växer upp till en groda i vattnet. Grodan är köttätare. Han äter olika små insekter som sniglar, myror, flugor och bladlöss. De har allihop olika färg på deras skinn. Det så att de kan gömma sig, eller inte synas, för andra djur. Deras olika färger är från naturen omkring dem på platsen de lever. Grodan har starka bakben att hoppa långt med. Han har också simhud mellan tårna för att simma snabbare i vatten. Han kan också höra både i och utanför vattnet.

J

JOPP

JIVV

JILIA

JIIV

J

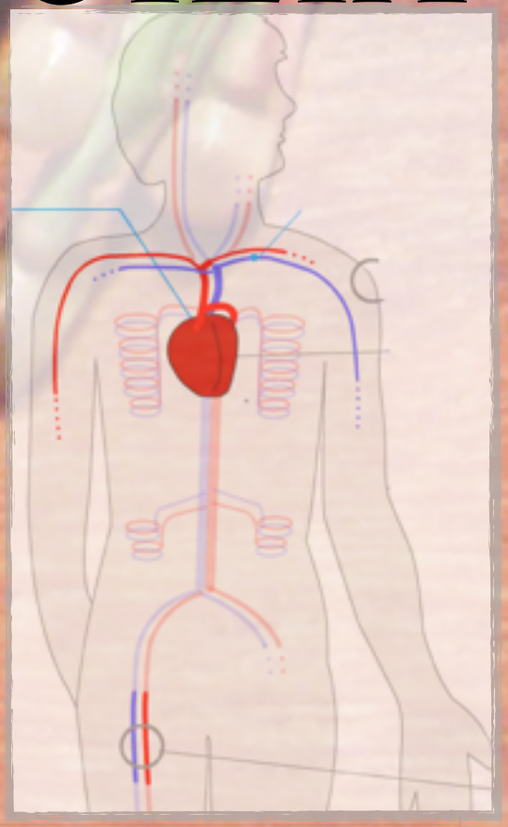

KRIJAN

Krijana aschar masskar dola tikknedera insekter pre marro puv. Krijan aschar dre samme nartan sarr birrlinga. Dova aschar trujjall dessody assars vavera arter fonn krijan totalt. Blott dre Skandinavien aschar trujjall okktodess vavera arter fonn krijan. Krijana kar sennalott, juvvjer kai aschar pre patrija ta muloa grescher. Lenngro krijakke-stedo aschar oftast tellan puva, avvar motte ninna ti ascha andre jekk mulo rukk eller vaver-stedes, ta dojj kammar jånn jekk kralija, buttepangre krijan eller kurepangre krijan. Sassaren aschar juvvlija, avvar dola naschtar tchi ti ava kabbnija. Dola kai naschtar ti ava kabbnija karras ”Drönare”. Drönarna naschar nikklis fonn lenngro krijakke-stedo, kettanes ninna muschane-krijan ta kerar jekk nevo krijakke-nartan vaver-stedes.

Myrorna är bland de minsta insekterna på vår jord. Myror är i samma familj som bi. Det finns omkring tolvtusen olika arter av myror totalt. Enbart i Skandinavien finns omkring åttio olika arter av myror. Myrorna äter grönt, bladlöss och kadaver. Deras myrstack är oftast under jorden, men kan också vara i ett dött träd eller någon annanstans, och där har de en drottning, arbetsmyror och soldatmyror. Allihop är kvinnor, men de kan inte föröka sig. De som kan föröka sig kallas ”Drönare”. drönarna lämnar deras myrstack med manliga myror och skapar ett nytt myrsamhälle någon någon annanstans.

Krijakke-stedo

1. Krijakke-stedo aschar tellan puvan. Dojj aschar jånn rakkade fonn vavera insekter ta grescher prean puvan.

2. Krijana kerar langste drommar kai tunnlar ta butt vavera kamorran pre vavera plan tellan puvan.

3. Krijana aschar sassaren juvvlija. Muschane-krijan jiddrar blott jekk kutti tchiro ti kera kralija kabbni. Palla dova mular muschane-krijana.

4 Kralija passchar aroa. Fonn dola aroa bjandas sassare krijan andre lenngro krijakke-narta.

Myrstack

1. **Myrstacken är under jord. Där är de skyddade från andra insekter och djur ovan jord.**
2. **Myrorna skapar långa vägar som tunnlar och många olika rum på olika plan under jorden.**
3. **Myrorna är allihop kvinnor. Manliga myror lever endast en kort tid för att göra drottningen gravid. Efter det dör de manliga myrorna.**
4. **Drottningen lägger ägg. Från de äggen föds alla myrorna i myrssamhället.**

KRAFFNI

KAKKERASKA

KAKKAVIA

K

KORR

LILLENGRO

Forr manuscha ti kamma kontakt masskar jekka-vavren eller ti lea nevopan har forr saro tchiro aschat viktigt. Pre puro tchiro bischtras lill ta nevopan ninna bero ta pirane eller klistrane manuscha. Ofta ascha jekk kralo, jekk baro-raj eller vaver barvalo manusch kai bischtra jekk chinnepaskro, dinster-rakklo eller jekk kurepaskro ninna jekk lill eller vaver pukkad info. Tella 1600:te berschta farras-an ti kamma lillengroa. Jånn kammade forr buttepa ti kennda lill fonn butt vavera stedia ta dela lill to vavera manuscha dre'an jekk kutti puv, sarr kommun karras pre puro tchiro. Dola lill aschade kenndade pre jekk stedo ti ava bischtrade vidder to vavren. Fonn dalla motte manuscha prejstra jekk kutti lova ti bischtra jekk lill ninna info eller nevopan to jekk vaver manusch duri drom fonn lester, ta pali lea jekk svarepa. Adives aschar dator brukt ti bischtra e-lill. Jekk e-lill motte bischtras predall saro puv pre jekk sekund, ta ava pali ninna svarepa palla jekk vaver.

Att människor ska ha kontakt mellan varandra eller att gå nyheter ha för alla tid varit viktigt. På den gamla tiden skickades brev och nyheter med båt och gående eller ridande människor. Ofta var det en kung, en adelsman eller någon annan rik människa som skickade en köpman, tjänare eller soldat med ett brev eller annat muntligt meddelande. Under 1600-talet började man att ha brevbärare. De hade som arbete att samla brev från olika platser och ge breven till andra människor inom en socken, som kommun hette på den gamla tiden. Breven var ihopsamlade på en plats och skickades vidare till andra. Från då kunde människor betala en liten peng för att skicka ett brev med information eller nyheter till en annan person långväga från honom, och få ett svar tillbaka. Idag är datorn använd till att skicka e-brev. Ett e-brev kan skickas över hela jorden på en sekund, och komma tillbaka med svar efter en annan.

L

LALLAROTEMM

LISSPREPA

LAJJTRA

L

LADDIK

MAKKING

Konn har tchi ruschtas pre makkinga? Kanna jekk humkar ti suta. Kanna jekk humkar ti ka. Kanna jekk dikkar pre TV. Avvalen, sassaren fonn mennde janar dova tchisko! Tella nijale aschar makkinga saro-stedes. Pre saro puv aschar trujjall jekk sell assars vavera makkinga ta dre Svedikkte-temma soles aschar trujjall schå assars. Jekk del fonn makkinga jiddrar fonn sennalott ta vavera makkinga kar vavera insekter eller mule grescher. Ninna aschas makkinga kai beschar upre bare grescher ta danndrar dola ti pilar ratt fonn lennde. Dova motte ascha grescher kai sarrvisa an vescha eller gurnija ta graja dre stannja. Ti orrla kammar makkinga dy pakka, avvar dikkas ellers butt vavres vri masskar lennde. Lenngro baropa aschar ninna butt vavres. Jånn kammar ninna butt vavera farrna. Lenngre jakkar naschtar ti dikka sass trujjall sé.

Vem har inte blivit arg på flugor? När en ska sova. När en ska äta. När en tittar på TV. Javisst, alla av oss vet detta väl! Under sommaren finns det flugor överallt. På jorden finns det omkring 100 000 olika sorters flugor och allena i Sverige runt 6000. En del av flugorna lever av grönt och andra flugor äter andra insekter eller döda djur. Också finns det flugor som sitter på större djur och biter dem för att dricka blod från dem. Det kan vara djur som rådjur i skogen eller kor och hästar i stallet. För att flyga har flugor två vingar, men ser annars ut mycket olika från varandra. Deras storlek är också mycket olik. De har också många olika färger. Deras ögon kan se allt runt dem.

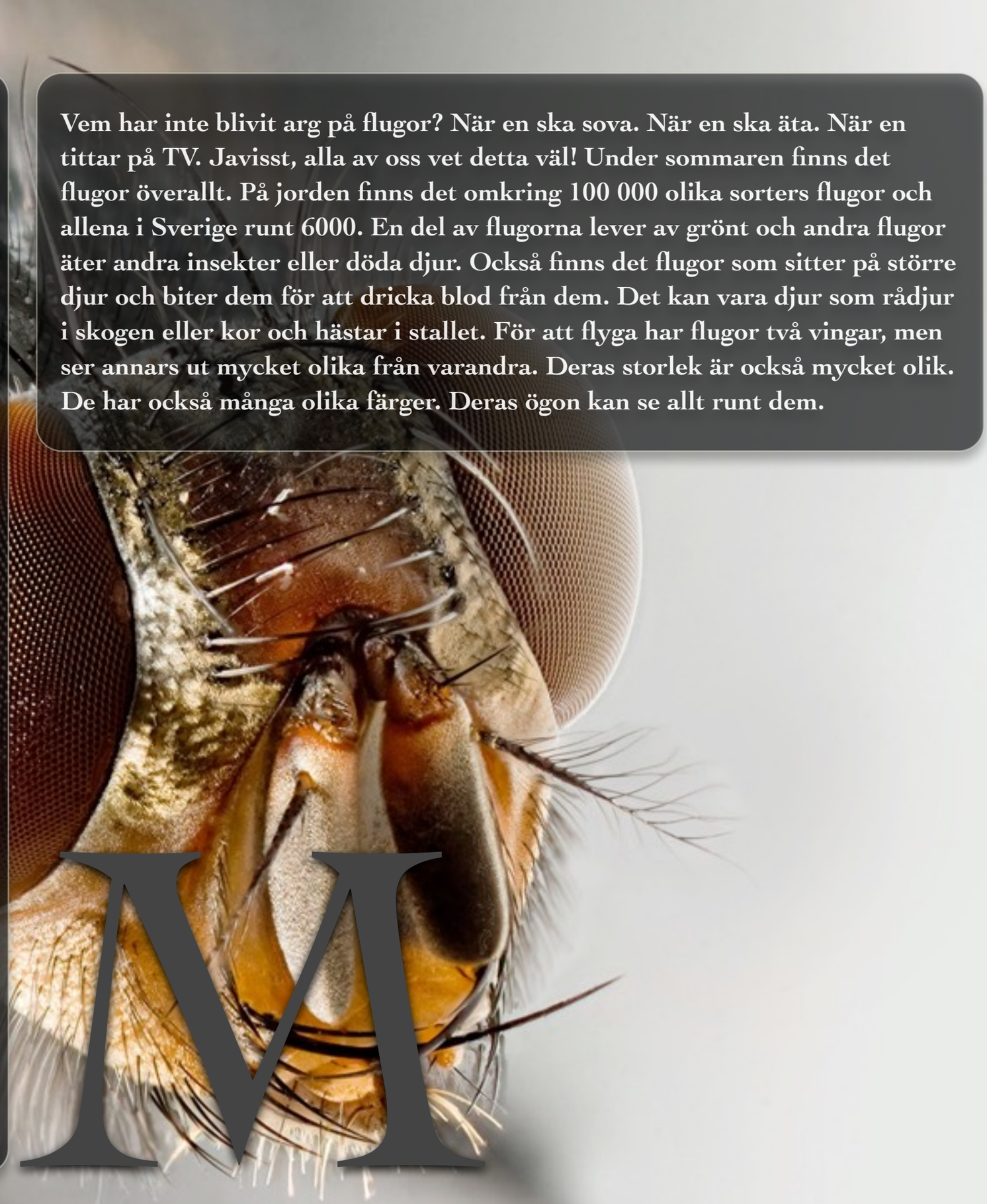

M

MARO

MAKKEPA

MENDRI

MAKKLING

M

MOCHTO

NEGGLO

Negglo, eller Stakklenngro kai lo ninna karras pre romani rakkrepa, aschar jekk kannrano grescha. Jekk negglo aschar bijando ninna trinn-assars kannroa ta jekk baro negglo motte kamma masskar pansch-assars ta jeffta-assars kannroa. Jå kammar kerrija dikkepa, avvar aschar tchi korralo. Lesskro kanndepa ta schunnepa aschar butt latchot. Kanna negglo roddrar palla kaben motte jekk schunna lesskro porrdepa ta jekk goli lo kerar mé mojja. Negglo denkrar pre ti ascha kutti vri'an vescha ta pre nitana ninna langsto tchar. Ninna pre stedia mé borran ta mule rukk ti gara sé. Jå kar kuttia insekter ta kerrmoa, avvar tchi bavvringa konnskre drovvo skal lo tchi naschtar ti ka. Negglo sutar divese ta roddrar kaben tella rattia ta to tejsarra'ne eller to divesepan. Tella venna sutar negglo ta jangnar erst to nava. Kana lo sutar jar lesskro truppesko tattopa tele to 6° fonn 36° ta lesskro si dabbar blott dy dabb svakko minut. Jekk negglo motte jiddra masskar jeffta ta dess berscht.

Igelkotten eller Stakklenngro som han också kallas på romani, är ett taggigt djur. En igelkott är född med tretusen taggar och en vuxen igelkott kan ha mellan femtusen och sjutusen taggar. Han har dålig syn, men är inte blind. Hans har 3000 taggar och en vuxen har mellan 5000 och 7500, beroende på storleken. Igelkotten har dålig syn men är inte blind. Hans lukt och hörsel är mycket bra. När igelkotten letar efter man kan en höra hans flämtande och ett ljud han gör med munnen. Igelkotten tycker om att vara ett stycke utanför skogen och på ängsmarker med högt gräs. Också på platser med buskar och döda träd att gömma sig. Han äter små insekter och maskar, men inte sniglar vars hårda skal han inte kan äta. Igelkotten sover om dagen och letar mat under natten och till morgonen eller dagningen. Under vintern sover igelkotten och vaknar först till våren. När han sover går hans kroppstemperatur ner till 6° från 36° och hans hjärta slår endast två slag varje minut. En igelkott kan leva mellan 7 och 10 år.

N

NAKKEPA

NAVVASINA

NAKK

NUKKO

N

NASIK

OLUNARUKK

Tcherva pre pani dri jekk dosta baro kakkavi. Le nikklis kakkavija fonn bovva kanna pani tcherva pre. Kera dre gullepa andri dova tatto pani. Le jekk kaschtano rojj ti blanna to gullepan aschar billjad. Kera ninna dre schukklopan fonn citron ta blanna.

Schingra pre citroner sanot. Le jekk vaver kakkavi ta passcha teli citroner ta oluna-blommelen. Kera jekk lager citroner ta palla dova jekk vaver lager oluna-blommelen. Svakko dyto oluna-blommelen ta svakko dyto citron. Raffa dova gullo pani predall citronerna ta oluna-blommelen. Kera pre jekk schipp ti rakka piben fonn makkinga.

Mukk ti ste forr trinn divesa ta rattija. Raffa gullo-piben masskrall jekk tann eller dikklo forr ti lea vri oluna-blommelen ta citron fonn gullo-piben. Raffa dova jujo gullopiben dri jekk byttalinsa eller pavvanija. Gullo-piben motte ste schylldranot andri schyllmaskiron forr masskar trinn kurke ta jekk tchonn. Gullo-piben motte ninna an-braschas ta garas dre brascheskiron.

Koka upp vatten i en tillräckligt stor gryta. Ta bort grytan från spisen när vattnet kokat upp. Gör i sockret i det heta vattnet. Ta en träslev för att blanda tills att sockret smält. Gör också i citronsyran och blanda.

Skär upp citroner tunt. Ta en annan gryta och lägg ner citroner och fläderblommor. Gör ett lager citroner och efter det ett annat lager fläderblommor. Varannat lager fläderblommor och varannat citron. Häll sockerlagen över citronerna och fläderblommorna. Lägg över ett lock för att skydda saften från flugor.

Låt stå i tre dygn. Häll saften genom ett tyg eller lakan för att få ut blommor och citron från saften. Häll den rena saften i en butelj eller flaska. Saften kan stå kallt i kylskåpet i mellan tre veckor och en månad. Saften kan också frysas in och sparas i frysen.

Gullo-piben fonn Oluna-blommelen

40 kotter	Oluna-blummelen
3 kotter	Citron, Bare
2 Liter	Pani
2 Kilo	Gullepa
50 g	Schukklopa fonn

Saft av fläderblommor

40 kotter	Oluna-blummelen
3 kotter	Citron, Bare
2 Liter	Pani
2 Kilo	Gullepa
50 g	Schukklopa fonn
	Citron

OPRE

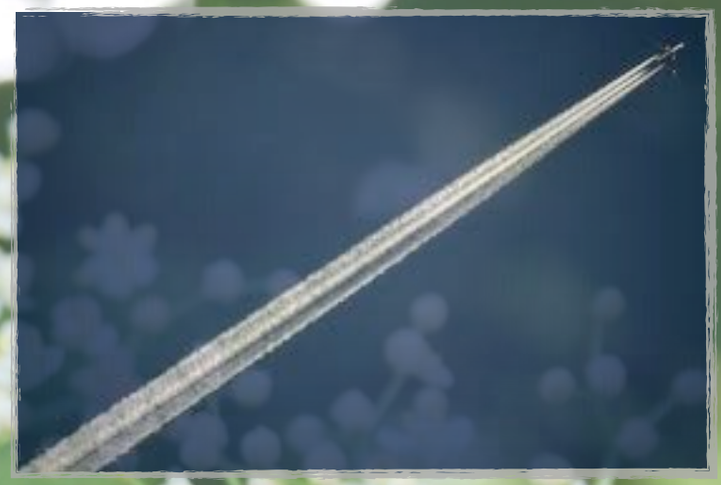

ORRLA

OKKTO

PLASSTADINA

Plasstadina avar tchi bjando tchakke jekk schukker plasstadina ninna dy pakka ta schukker farrna. Plasstadina avar bjando fonn jekk aro sarr jekk tikkno kerrmo ninna piroa. Kerrmo jiddrar dre kascht, borran eller masskar patrija ta kar sennalott. Avvar aschas ninna kerrmoa kai kar vavera insekter. Kanna kerrmo avar baro parras lesskro mottin, starr vollta. Dova passke lesskro mottin naschtar tchi ti växa pre butt. Kerrmo motte dalla parra mottin tchakke jekk sapp. Kanna kerrmo avat dosta baro lissprar lo dre siro kokkaro andre jekk pajjare fonn sano tav. Dova karras puppa. Plasstadina passchar andre puppan tiss lo aschar färdigväxt. Plasstadina paggra dalla vanta to puppa ta jalar sé vri, jå kerar pre sire pakka ta orrlar nikklis. An Sveddike-temma aschas dy assars ta engja sella vavera arter fonn plasstadinan ta predall saro puvan aschas sell ta panschdess assars arter. Butt fonn plasstadinan naschtar tchi ti ka. Lenngro sillo aschar blott ti lotcha neve aroa glan lenngro mulepa, ti bjanda neve plasstadinan.

Fjärilen föds inte som en vacker fjäril med två vingar och vacker färg. Fjärilen föds ur ett ägg som en liten larv med ben. Masken lever i träd, buskar eller bland blad och äter mest grönt. Men det finns också larver som äter andra insekter maskar kan också äta andra små insekter. När masken blir stor byts hans skinn, fyra gånger. Det för att hans skinn inte kan växa för mycket. Larven måste då byta skinn såsom en orm. När larven blivit tillräckligt stor spinner han in sig själv i en skida av tunn tråd. Den kallas puppa. Fjärilen ligger i puppan tills han är färdigäxt. Fjärilen tar då sönder väggen till puppan och tar sig ut, han slår upp sina vingar och flyger iväg. I Sverige finns 2900 olika arter av fjärilar och över hela jorden finns 150 000 arter. Många fjärilar kan inte äta. Deras mål är endast att lägga nya ägg nya ägg före sin död, för att nya fjärilar ska födas.

PERNISSA

PAKK

PASCH

P

5

PANSCH

ROMEDINA

Romedina aschar bjavipa masskar dy romane manuscha. Kanna jånn aschar romedine pennas palla lennde - rom ta romni. Forr ti ava andikkade sarr romedine måste tchi keras bjavipa dre kangerija eller passa rådhuset. Tchakkes aschar purano romano kultur. Pre puro tchiro, kanna rupp ta sonneka ascha ovanligt, aschar pennto te romnija kerda jekk gustring fonn lakkro bal forr siro rom ti riggra pre gustro. Adives aschar sonneka vanligt ta svakko rom ta lesskri romni kammar gustinga fonn sonneka. Masskar romane manuscha an vavera temma aschar vavera traditioner. An jekk temm naschar imansall jekk tchavo nikklis ninna siro pirrni, sarr tradition. An jekk vaver temm motte jekk tchavo jala kere lesskri pirrnjakke dad ta putcha palla lakkro vast. Imansall kokkaro ta imansall an baro kettanepa. Imansall prejstras lovia forr pirrnija. Pennar lakkro dad: - Avvalen, dova jalar latcho!, keras jekk baro bjavipa. Avvar pennar lakkro dad; -Nani!, motte dola nascha kettanes. Erst dalla palla jekk tchiro eller kanna lenngro ersto nukko aschar bjando motte dola dy ava pali kere.

Romedina är ett giftemål mellan två personer av romanifolk. När de är romedin'da omnämns de som - rom och romni. För att vara ansedda som romedin'ta behövs inget bröllop i kyrka eller vid rådhuset hållas. Sådan är gammal resandekultur. På den gamla tiden, när silver och guld var ovanligt, är det sagt att romnier gjorde en ring av sitt hår till sin rom att bära på sin finger. Idag är guld vanligt och varje rom och hans romni har ringar av guld. Mellan romanifolk i andra länder är det andra traditioner. I ett land rymmer ibland en pojk bort med sin fästmö, som tradition. I ett annat land ska en pojk gå hem till sin fästmös far och fråga om hennes hand. Ibland ensam och ibland i stora sällskap. Ibland betalas pengar för fästmön. Säger hennes far: - Javisst, det går bra!, hålls ett stort bröllop. Men säker hennes far; -Nej!, måste de rymma tillsammans. Först efter en tid eller när deras första baby är född kan de komma tillbaka hem.

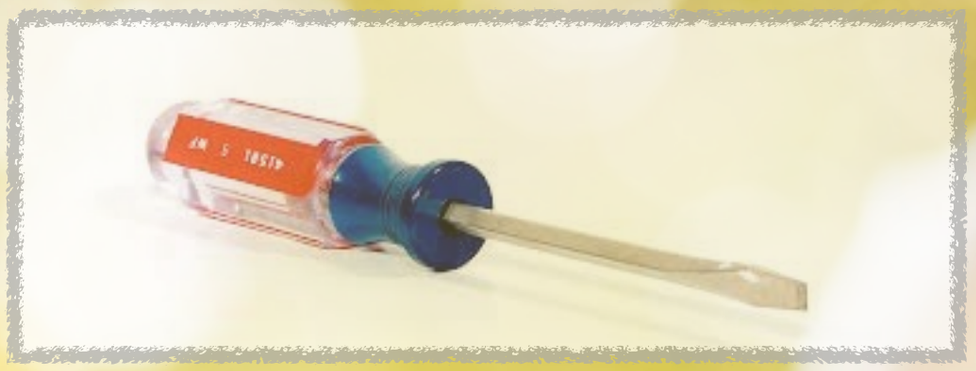

RISSEPASKRIA

ROM

ROMNI

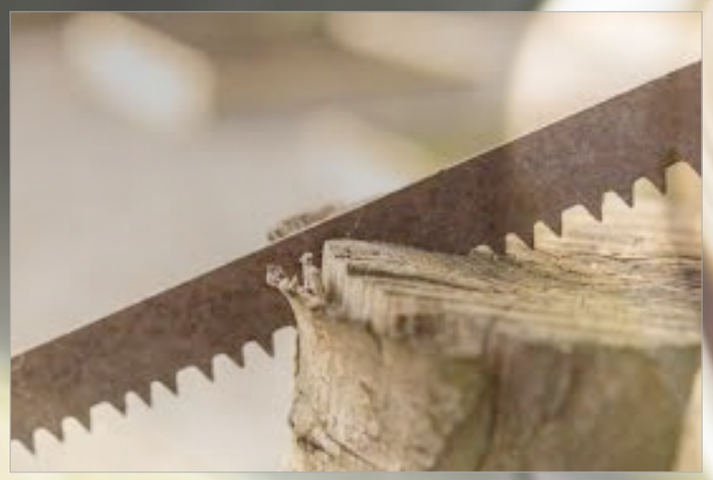

ROMBANA

R

RUPP

SIMMLING

Imansall motte jekk dikka juvvlija ninna langste schukker simmlinga. Simmlinga aschar kuttia bal, kai karras saaran pre romani rakkrepa. Dola sarran kai aschar pre rigga to jakkakke-schippa karras - Simmlinga. Simmlinga aschar ti rakka jakka fonn prakkos ta vavera kovvar ti tchi ava andre jakka. Forr jekk simmling ti växa vri lear dova masskar starr ta okkto kurke. Juvvlija makklar ofta sire simmlinga. Forr passke brukas jekk tikkno kossting ta makkepa fonn butt vavera farrna. Avvar dova vanligaste farrna aschar kalo. Butt manuscha kammar kale simmlinga, avvar aschas ninna manuscha sarr kammar blanche, mellane eller lolle simmlinga. Ninna grescher kammar simmlinga. Dola aschar grescher tchakke graj, gurni, bussni, rissch, vevvrika, kerrmus ta butt vavera grescher kai karras ”mammalier”. Dola aschar sare grescher kai delar lenngre tikkne doscha.

Ibland kan man se kvinnor med långa vackra ögonfransar. Ögonfransar är små hår, som kallas kroppshår på romani. De kroppshår som finns på ögonlockens kant kallas - ögonfransar. Ögonfransar är till för att skydda ögat från sand och andra saker från att komma in i ögat. För en ögonfrans att växa ut tar det mellan fyra och åtta veckor. Kvinnor målar ofta sina ögonfransar. För det används en lite borste och färg av många olika färger. ska skydda ögat mot sand och andra saker som kan komma in i ögat. En ögonfrans tar mellan 4 och 8 veckor för att växa ut. Kvinnor målar också ofta sina ögonfransar. För att det användes en liten borste och färg i många olika färger. Men den vanligaste färgen är svart. Många människor har svarta ögonfransar, men det finns också människor som har blonda, bruna eller röda ögonfransar. Också djur har ögonfransar. De är djur som häst, ko, get, björn, ekorre, mur och många andra djur som kallas ”mammalier”. De är alla djur som diar sina små.

SI

SAMBUNA

SONNEKA

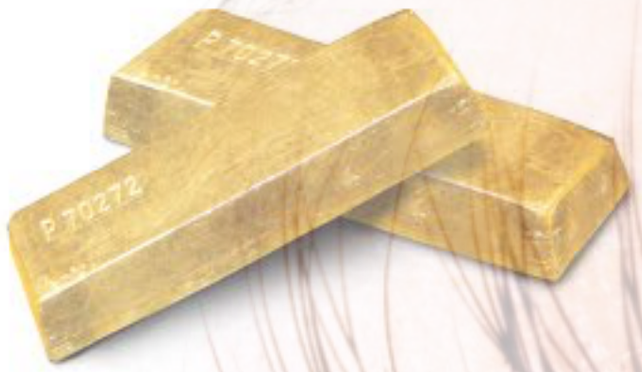

SIRRJA

S

SCHYLLMASKIRO

Adives kammar svakko kere-stedia jekk schyllmaskiro ta ti gara kaben aschar lokkot, avvar tchakkes aschade tchi pre puro tchiro. Dalla kammade manuscha bare paropan ti gara kaben. Mass, sennalott, matcho ta tudd avar sass schukklo ta kirrjano siggo. Maro avar trokknot palla kutti tchiro ta avar kirrjano. Pre puro tchiro motte jekk lonnda ta tya mass ti gara dova. Fonn tudd ascha kirall ta kill eller schukklo-tudd kerd. Fonn tchakk ava schukklo tchakk kerd ta vavera sennale kovvar avade passchte dri schukklopa. Ninna gullepa ascha brukt kettane ninna schukklopa forr kaben ti tchi ava pre butt schukklo. Sarr kryschnamuringa. Dola aschar tchakke schukkle avar gullene ta latche mé gullepa. Svedikke-kaben kammar butt lonn, schukklopa ta gullepan drin, palla soske blott kettane mé lennde motte kaben garas pre puro tchiro. Andre purane surpan ta filassnija kamma manuscha jekk baro bovv predall herrta. Upre vinscha ascha jekk tikkno budar andri bovveske vanta. Kanna dova keras pre motte gojj, mass, ballvass, jambuna ta matcho blavvas forr tyepa da'dri. Andri herrta jaggras saro dives ta saro ratti. Kaben da'dri ava tyad ta motte garas rala. Fonn panschdess berschta palle kammar svakko ker ta kamorra jekk schyllmaskiro. Forr passke motte kaben garas rala, passke schyllano kaben avar tchi kerrija siggo sarr tatto kaben.

Idag har alla hem ett kylskåp och att spara mat är lätt, men så var det inte på den gamla tiden. Då hade människor stora svårigheter att spara mat. Kött, grönt, fisk och mjölk blir allt surt och skämt fort. Bröd blir torrt efter lite tid och blir möjligt. På den gamla tiden var en tvungen att salta och röka kött för att spara det. Från mjölk var ost och smör eller surmjölk gjord. Av kål blev surkål gjord och andra grönsaker blev lagda i ättika. Också socker blev använt tillsammans med ättika för att maten inte skulle vara för sur. Som lingon. De är jätte sura men blir söta och goda med socker. Svensk mat har mycket salt, ättika och socker i sig, bara för att tillsammans med dem kunde maten sparas på den gamla tiden. I gamla torp och herrgårdar hade människor en stor skorsten ovanför spisen. Uppe på vinden fanns en liten dörr i skorstensmuren. När den öppnades kunde korv, kött, fläsk, skinka och fisk hängas för rökning därinne. I spisen eldades dygnet runt. Maten därinne blev rökt och kunde sparas länge. Sedan femtio år tillbaka har varje hus och lägenhet ett kylskåp. Därför kan maten sparas länge, för att kall man inte blir dålig fort som varm mat.

Sch

SCHYLLMASKIRO

SCHIPPO

SCHAKKER

SCHILL

Sch

TRANSURIS

Ti ka kaben fonn transuris aschar jekk dosta modern kovva. An Sveddike-temm kadde manuscha siro kaben fonn jekk baro tcharo, jekk kascht-bedda eller direkt fonn tafflane. Dy eller butter manuscha kadde fonn jekk tcharo eller kascht-bedda kettanes. Forr sumi eller sikklo kaben motte dalla brukas schippoa fonn kascht. Erst pre 1500-talet avade manuscha ti bruka transurisa fonn saster eller kascht. Tella 1700-ta 1800-talet avade transurisa ti brukas pass buroa ta vanligt manusch. Dalla blott forr bjavepan. Glan aschade blott barvale manuscha kai brukade transurisa. Glan aschade tcharoa ta schippoa sarr brukas kerde fonn tchikk, avvar pre 1800-talet ava porslin jekk kutti koprer. Barvale manuscha motte ninna kamma transurisa fonn rupp eller sonneka. Forr romane manuscha aschade bikknepa fonn porslin eller tchikk-tchakk, tchakke; tchikk-tcharoa, mosta-beddor ta transurisa, jekk masskar dola vanligaste kerepan. Dalla erst tella lejsto tchiro pre 1700-talet ta pre 1800-talet. Dalla ascha porslin kusch ta andikkad kai jekk beddo-kovva. Adives aschar porslin koper ta sassare manuscha brukar transurisa kerde fonn vavera material, ninna transurisa fonn plast ta linn

Att äta mat från tallrik är en ganska modern sak. I Sverige åt folk sin mat från ett stort fat, en träskiva eller direkt från bordet. Två eller fler människor åt från ett fat eller en träskiva tillsammans. Till soppa eller liknande mat måste då skålar av trä användas. Först på 1500-talet kom folk att använda tallrikar av metall eller trä. Under 1700- och 1800-talet kom tallrikar att användas hos bönder och vanligt folk. Då enbart till bröllop. Tidigare var det endast rika människor som använde tallrikar. Tidigare var det fat och skålar som användes gjorda av lera, men på 1800-talet blev porslin lite billigare. Rika människor kunde också ha tallrikar av silver eller guld. För romanifolk var försäljning av porslin eller lergods, såsom; lerkärl, kaffegods och tallrikar, ett av de vanligaste sysslorna. Då främst under den sista tiden på 1700-talet och på 1800-talet. Då var porslin dyrt och ansett som en förnäm sak. Idag är porslin billigt och alla människor använder tallrikar gjorda av olika material, också tallrikar av plast och papper.

TAV

TYALI

TÅVVEPASKRIA

T

TRINN

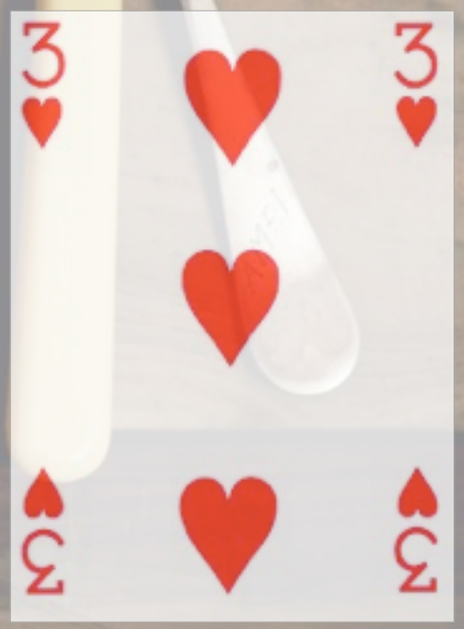

TCHAVVRING

Tchavving aschar vanlig kaben forr mennde dre Svedikke-temm adives. Tchavvring aschar dosta koper kaben, avvar tchakkes ascha tchi pre puro tchiro. Dalla ascha tchavvring finnstro-kaben. Avvar fonn kaj avar tchavvinga? Kakknia lotschar aroa, sarr tchavvringa avar to andri. Avvar jekk bassno motte ninna ascha ti kera kakknia kabni. Svakko aro sarr kakknia lotschar kammar jekk aro-jilltopa ta aro-parnopa andri. Dova aro-jilltopa aschar kaben forr tchavvring kanna lo växer dri aro. Dola aroa kai leas fonn kakknia kas pre kai pekkrad eller tchervad aro, eller keras dri vaver kaben. Ninna varo ta tudd sarr pekkrade bannikan. Jekk tchavvinga kai lear ti växa andre aro pagrar skalet fonn dreall kanna lo aschar dosta baro. Avri avar jekk tikkno jillto tchavvring. Tchavvringa avar siggt baro. Jå kar jiv ta kermoa kanna lo lear ti ja andre kakkni-barr. Dova aschas ninna tchavvringa kai blott lear ti ka majs, soske majs delar lester tullopa ta schukker smekkrepa. Tchavvringa kai aschar forr marrepa motte marras palla trujjall pansch kurke. Jekk tchavvring kai tchi avar marrad lear ti växa pre to jekk bassno, eller kakkni kai motte lotcha neve aroa ninna neve tchavvringa.

Kyckling är vanlig mat för oss i Sverige idag. Kyckling är ganska billig mat, men så var det inte på den gamla tiden. Då var kyckling förnäm mat. Men varifrån kommer kycklingen? Hönan lägger ägg, som kycklingen kommer till i. Men en tupp måste också finnas för att befrukta hönan. Varje ägg som hönan lägger har en äggula och en äggvita i sig. Äggulan är mat till kycklingen när han växer i ägget. De ägg som tas från hönan ägs upp som stekt eller kokt ägg, eller används i annan mat. Med mjöl och mjölk som stekta pannkaker. En kyckling som får väsa inne i ägget tar sönder skalet inifrån när han är tillräckligt stor. Ut kommer en liten gul kyckling. Kycklingen blir fort stor. Han äter spannmål och mask när han får gå i en hönsgård. Det vinns också kycklingar som enbart får äta majs, därför att majs ger honom fett och god smak. Kycklingar som är till slakt kan slaktas efter cirka fem veckor. En kyckling som inte blir slaktad får växa upp till en tupp, eller en höna som kan lägga nya ägg med nya kycklingar.

Tch

Tch

TCHAVVRING

TCHUKKNI

TCHIKK

TCHAKK

UCHLIPA

Uchlipa aschar nåt närpå sassare manuscha kammar. Ti chinna jekk ker eller kamorra, jekk vordina eller jekk vorrding motte jekk filajj lindra lovia. Glan aschade blott lovi-kern kai lindra vri lovia, avvar adives aschas butt vavera stedia kai lindrar vri lovia. Pre puro tchiro garade manuscha erst lovia, ta palla dova chinna så jånn vålltra. Tchakkes aschar tchi adives. Glan aschade lovia horrta lokk ta gurisa, avvar adives aschar lovia blott siffror pre jekk lill eller data. Dre butt buddiker motte du chinna jekk kovva adives ta prejstra palle, forr olika rala tchiro palle. Imansall erst palla dy to trinn berscht. Forr kava lear dova kai lindrar vri lovia jekk horrta dinstrepa. Dova dinstrepa aschar ränta ta mollepan forr dola ginnepan kai bischtras vri. Dinstrepan prestras fonn lennde kai aschar uchlea. Dalla svakko tchonn. Ninna leas prejstrepa, imansall butt lovia, kanna kommon tchi prejstrar ginnepan glan dova lejsto dives kai ginnepan pukkar. Dova uchlipa aschar ti ava prejstrad glan jekk pukkad dives. Prejstras tchi uchlipan motte jekk lea butt paropan, kai uchlipa to fogden ta ava kalo-randrad. Jekk kalo-randrad manusch motte tchi lindra lovia vaver-stedes eller hyra kovvar. Savoa paropan motte aschar predall jekk forr rala tchiro.

Penningskuld är något som nästan alla människor har. För att köpa ett hus eller en lägenhet, en husvagn eller bil behöver en kanske låna pengar. Förr var det bara banken som lånade ut pengar, men idag finns det många andra ställen som lånar ut pengar. På den gamla tiden sparade folk först pengar, och efter det köpte de det de ville. Så är det inte idag. Förr var pengar i riktiga kronor och ören, men idag är pengar endast siffror på ett papper eller en dator. I många affärer kan du köpa en sak idag och betala efter, för olika lång tid efter. Ibland förs efter två till tre år. För detta tar den som lånar ut pengar en riktig förtjänst. Den förtjänsten är ränta och kostnader för de räkningar som skickas ut. Förtjänsten betalas av dem som är skuldsatta. Då varje månad. Också tas betalt, ibland mycket pengar, när någon inte betalar räkningen före den sista dagen som räkningen säger. Skulden ska vara betald innan bestämd dag. Betalas inte skulden kan en få många svårigheter, som skulder till kronofogden och få anmärkningar. En person med anmärkningar kan inte låna pengar på andra ställen eller hyra saker. Sådana problem kan hänga över en för långt tid.

U

VANTASKIRO

Vantaskiro aschar brukt forr butter än 2000 berscht. Såväl Latinikke- ta Grekikke-rakkrepa kammar purane lav forr vantaskiro. Lenngre lav forr vantaskiro kammar ninna jekk lav forr drabbelina andre, soske jånn bruka vantaskiren forr just drabbelinja. Adives kammar menn vantaskiren pre butt vaver stedia. Dre tremmo forr plasstran, rekklan, hubban ta stadija, dre kytchmane forr transurisa, tussnija, mosta-beddor ta valija, dre finnstro-kamorra forr drabbelinja ta pre penndrit forr kangli, barrvar-pani, sapunja, dannjeske-kosstinga ta makkepan. Avvalen, vantaskiren aschar pre sare stedia. Glan ascha vantaskiren kerde fonn kascht, avvar adives aschar dola ninna kerde fonn saster, vali eller plast. Dova aschas ninna vantaskiren kai kammar budar pre ti gara dola kovvar andre, kai jekk isaskiro. Ninna aschar vantaskiren kai tchi kammar nani budar, kai sikkrar sass pre dovas. Forr lejst aschar ninna vantaskiren kai kammar valijakke-budar, tchakke jekk motte dikka maskrall. Da'dre kammar manusch ofta rannkane mosta-beddor, purane kambaner eller vavera kovvar savo aschar ti dikkas, avvar ninna ti rakkas.

Hyllan är använd i mer än 2000 år. Såväl Latin och Grekiska språket har gamla ord för hylla. Deras ord för hylla har också ett ord för bok i sig, därför att de använde hyllor just för böcker. Idag har vi hyllor på många olika ställen. I hallen till kappor, jackor, mösser och hattar, i köket för tallrikar, kannor, kaffekobbar och glas, i finrummet för böcker och på toaletten för kam, rakvatten, tvål, tandborstar och salvor. Javisst, hyllor finns på alla ställen. Förr var hyllor gjorda av trä, men idag är de också gjorda av metall, glas eller plast. De finns också hyllor som har dörrar på för att gömma de sakor som finns inuti, som en garderob. Också finns det hyllor som inte har någon dörr, som visar allt på den. Till sist finns det också hyllor som har glasdörrar, som en kan se igenom. Därinne har folk ofta vackra kaffekoppar, gamla klockor eller andra saker som ska synas, men också ska skyddas.

V

V

VALSCHIKKETEMM

VALI

VALI-JAKKAR

VANTA

EFTERORD

Bakgrund till projektet

Svensk romani är ett språk som är akut hotat av en nära förestående språkdöd. I detta slutskede har stora språkliga skillnader uppstått som en naturlig följd. Ett ofta förekommande resultat av detta är att ett ords innebörd uppfattas ibland mycket olika. Även ords uttal eller former skiljer sig ibland inte alls, ibland litegrann och ibland så mycket att det inte blir förståeligt för mottagaren. Till följd av detta har vi bestämt oss för en viss form av ett ord i skrift. Därmed inte sagt att just denna formen skulle vara ”rätt” och alla andra former av ordet i fråga ”fel”. Svensk romani har av vissa naturliga skäl, men också på grund av yttre påverkan, ändrats i sin grund sedan våra första förfäder anlände till landet mellan 1500- och 1700-talet. Svensk romani har kommit att bli ett så kallat sammanflätat språk. Det vill säga, en blandning mellan ett gammalt icke-svenskt språk och det svenska språket. Svensk romani har blivit färgat av ett svenskt uttal och svensk grammatik. Språkets ursprungliga grammatik skiljde sig markant från den svenska och dagens svenska romani innehåller ett stort antal spår av detta. Ett flertal ljud har också successivt försvunnit ur språket, vilket är naturligt då de saknas i det svenska språket. Ett flertal av dessa språkliga förändringar kan således härledas till universella språkliga mekanismer som gäller i språklig utveckling för alla språk. Till sist vill vi understryka att väldigt många gamla resande vi varit i kontakt med hävdar om att de under sin barndom hört dåtidens gamla resande tala en ”djup” romani av ett slag de inte kunde förstå. Detta utgör ett vittnesmål rörande det språkliga förfall som svensk romani har genomgått under 1900-talet, då man i mindre och mindre utsträckning använt språket.

Revitalisering av svensk romani

Som i ett led i revitaliseringen eller återupplivandet av svensk romani har projektet genomförts med djup eftertänksamhet och ett tydligt mål. Det främsta målet är att vi ska kunna skapa förutsättningar för att kunna utveckla svensk romani i skrift. Vår uppfattning är att genom skrift kan språket ges möjligheter att utvecklas och användas i större omfattning. I synnerhet med tanke på dagens breda användande av sociala medier, sms-meddelande och e-post. För att uppnå kvalité tillsatte vi först och främst en språklig referensgrupp med personer som har mycket goda kunskaper i svensk romani.

Alla personerna tillhör dessutom mycket välkända resandesläkter som är spridda från norr till söder och öster till väster. Därmed har dessa personer också dialektala variationer i sin romani. Svensk romani har också historiskt sett kunnat inräknas i två grupper - uppsvensk romani och skånsk romani, som i flera avseende har mycket stora skillnader. En målsättning har också varit skapa förutsättningar för en ”standardform” av svensk romani. Detta är tänkt att motsvara det standardiserade svenska språk som alla människor skriver och läser, men som förmodligen nästan ingen talar. Alltså har vårt mål vara att skriva en dialektlös svensk romani. I texterna har vi därav föredragit vissa former av ett ord, ibland efter långa diskussioner och kompromisser. Dock vill vi understryka att då svensk romani är ett talspråk har det aldrig funnits någon språklig standard som skulle kunna bestämma vad som är ”rätt” eller ”fel”. Alla språk har dialekter eller variationer, men svensk romani har dessutom också ett stort antal dialektala skillnader som är kopplade till en viss grupp, släkt eller familj. Således har alla som lärt sig en viss form av eller ett visst uttal av ett ord ”rätt” då ordet används på detta sätt i hens omgivning . Även om någon annan skulle tolka ordet som ”fel”. Vår grundtanke har varit att öka kunskaperna hos romani-talare och verka för en större förståelse för språkliga skillnader. Referensgruppen har noga läst igenom alla texter och deltagit i diskussioner rörande stavning av olika ord, val av ordform, grammatik och på vilken språklig nivå texterna ska ligga.

Projektets deltagande ungdomarna har utformat samtliga texter enligt följande kriterier; Texterna ska vara beskrivande på ett sätt som påminner om wikipedia, fast i ett miniformat. Texterna ska omfatta ungefär 150 ord var. Texterna är författade efter ett romaniord och ett ämnesområde som referensgruppen valt ut.

Varje romaniord är utvalt med stor omsorg i syfte att återinföra ord som idag nästan är helt försvunna från svensk romani. Orden härrör ett stort antal resande ur olika släkter och landsdelar. Vi har också haft tillgång till en personlig databas bestående av romaniord. Databasen härrör från ett mycket stort antal idag bortgångna personers uppgifter och insamlingen påbörjades för nästan trettio år sedan. Texterna är i hög utsträckning författade i rak översättning, ord för ord, i mån av att det varit möjligt. Texterna är också författade med variation i syfte att skapa utmaningar för läsaren då språket håller olika ”svårighetsgrad” i olika avsnitt. Texterna är översatta i så kallade språkbad och genom en lärande process.

Till sist vill vi understryka att vi i texterna haft som målsättning ”vrida tillbaka tiden” något samt fylla i språkliga luckor. Det vill säga, vår målsättning har varit att forma texterna till att återspegla den ”djup-romani” som många

gamla resande vittnar om och som vår referensgrupp har kännedom om, i olika utsträckning. För arbetet har vi också haft stor hjälp av personer med olika akademiska utbildningar inom det språkliga området, men även personer med examen i exempelvis juridik, pedagogik, statsvetenskap med mera. Allt i syfte att kunna skapa ett material som upprätthåller god kvalité. Värt att understryka är att samtliga deltagare tillhör olika och mycket kända resandesläkter. Då dagens svenska romani endast utgör fragment av ett tidigare fullständigt språk har detta arbete varit nödvändigt, ur ett revitaliseringsperspektiv. Vårt mål har varit att kunna återskapa den svenska romani som talades av vårt folk innan vi utsattes för de av staten utförda folkmordsliknande brott under 1900-talet. Brott som sprungit ur tankar om människors olika värde och instiftandet av ett rasbiologiskt institut 1920, en steriliseringslag 1934, omfattande entnisk registrering av resande i Skåne av Malmöpolisen 1934 och landsomfattande av Socialstyrelsen 1944. Etniska register som ledde till omfattande tvångsomhändertagande av barn och tvångssterilisering av resande, med hjälp av steriliseringslagen från 1934. En rasbiologisk utrotningspolitik som resulterade i att majoriteten av de resande undvek att tala romani i många sammanhang. Följden blev därmed att barn inte heller gavs möjlighet att lära sig romani på ett naturligt sätt. Anonymitet utgjorde en nödvändig del i många resandes överlevnadsstrategi. Detta drabbade inte minst det som vi nu vill återuppliva, vårt modersmål - svensk romani.

Vi vill tacka alla de personer som deltagit i projektet i någon utsträckning!

Jag vill också tacka alla Er som varit till stöd i mitt personliga språkliga engagemang rörande svensk romani under de sista tjugofem åren. Särskilt vill jag tacka Professor Mozes Heinschink - Karl Franzens Universität Graz, Professor Peter Bakker - Aarhus Universitet, Professor Yaron Matras - University of Manchester, Kimmo Granqvist - Forskningsledare för romska studier vid Södertörns högskola och inte mins min syster fil.dr. Lin Pettersson - Universidad de Malaga.

Inte minst vill vi tacka Språkrådet som gett oss möjlighet att genomföra projektet samt IdeA i Helsingborg.

Projektets deltagare förblir anonyma, med hänvisning till deras personliga integritet. Deltagarna har bland annat kommit ur släkterna: Berg, Bergman, Bergström, Björk, Brolin, Faltin, Fogelqvist, Hedenberg, Hellström, Hertzberg, Krantz, Lindberg, Lindgren, Rosengren, Rosenqvist, Svartepettrarna, Vigart samt flera andra som ej givit sitt medgivande att nämnas härvid…….

Jon Pettersson

Projektledare

Om innehållet

Bildmaterial som utgör bakgrunder i ABC-LINNs olika kapitel kommer från Istockphoto.com. Bildmaterialet i abc-delen, som består av 3 - 5 bilder med tillhörande romaniord, är nedladdade från internet. Vi har använt googles sökmotor för att hitta bilderna. Vi har använt inställningen; som får användas och ändras. Några av bilderna är beskurna men i övrigt oförändrade.

Bilden från ABC-LINNs framsida härrör från Frantzwagner Sällskapets eget utställningsmaterial och är en bild av en traditionell resandevagn med häst från Storbritannien.

© FRANTZWAGNER SÄLLSKAPET 2016